

GUSTAU MUÑOZ

Una era de conflictes intractables

Hem entrat en l'era dels conflictes intractables? Sembla que sí, a la vista de la successió de conflictes, problemàtiques o esquinçaments sense solució o amb una solució molt difícil i llunyana, que a més posen en joc contradiccions irresolubles, decisions tràgiques, alternatives inviables, jocs de suma zero o, el més sovint, negativa. Totes les parts tenen les seues raons i cap no té la raó. No és cap novetat històrica, però tot indica que a hores d'ara aquestes situacions són la norma, no l'excepció.

Posaré un exemple *a contrario*: en la Segona Guerra Mundial hi havia una part que tenia raó, els Aliats, i una altra que no en tenia, l'Alemanya de Hitler. L'alternativa era clara, per raons morals i polítiques, de mera supervivència de la humanitat civilitzada. I tanmateix, a l'inici, en els primers passos d'una escalada implacable, molts benpensants a Europa i Amèrica consideraven que Alemanya i Hitler tenien les seues raons, unes raons plausibles. Foren víctimes de l'engany o de l'autoengany. Un s'enganya, en el fons, quan i si vol enganyar-se. Però hi ha més. Els Aliats eren en alguns casos ben poc recomanables: l'imperialista Churchill, el dèspota i criminal Stalin, sense oblidar l'ús de mitjans tan brutals com el bombardeig sistemàtic de les ciutats alemanyes, que massacraven la població civil sobretot (la producció militar es va mantenir fins el final, gràcies al geni organitzatiu germànic i a un providencial Albert Speer, ministre d'Armaments del Reich). Aquells bombardeigs foren una acció altament problemàtica i criticada a bastament, però justificada per la necessitat d'erosionar el suport de la població al règim nazi. O bé com

Gustau Muñoz és economista, editor i escriptor. Els seus darrers llibres tots dos del 2023 són *Aproximacions a l'esperit del temps* (ed.), IAM-CVEI, i *Després del llibre. Notes sobre llibres, història i cultura*, Edicions de la UB

a represàlia per les malvestats causades pels alemanys, els primers a bombardejar ciutats i població civil, com ara Varsòvia, Rotterdam o Londres. (Abans ja havien devastat Gernika).

En la llarga postguerra, un bon grapat de situacions que varen viure diverses generacions s'assemblaven bastant a aquesta derivada de l'antifeixisme que va triomfar —amb totes les contradiccions internes imaginables— el 1945. Davant les dictadures i les guerres colonials l'alternativa era clara i unívoca. L'arregllement de l'ètica i la raó contra les dictadures de Salazar a Portugal i de Franco a Espanya, o dels coronels a Grècia, i a favor dels insurgents en les guerres d'alliberament a la perifèria colonial —d'Algèria al Vietnam— no ofería massa dubtes. Tampoc no ofería massa dubtes —per bé que això va costar— l'arregllement amb els opositors i dissidents que promovien la defensa dels drets i llibertats, la democràcia, als països del socialisme real. S'hagueren de desfer moltes inèrcies i boires ideològiques, però el 1968, amb la invasió de Txecoslovàquia que acabà amb la Primavera de Praga, tot es va fer molt clar. Ja estava bastant clar abans, certament, arran de la invasió d'Hongria el 1956, però els temps històrics són lents i al mite de la revolució d'octubre se li va superposar el prestigi derivat del sacrifici de milions de soviètics en la guerra contra el nazi-feixisme, l'aura de la victòria en nom del proletariat mundial i els pobles oprimits. D'ací també el prestigi derivat de l'anti-imperialisme o de l'anti-colonialisme enmig del desvetllament i la revolta dels pobles de l'anomenat Tercer Món, tan consubstancial a la segona meitat del segle XX com les vicissituds de la guerra freda.

De vegades s'oblida, però la fi del colonialisme i l'emancipació dels pobles africans i asiàtics (en alguns casos també llatinoamericans) marcà època. Igual com marcà època al segle XIX l'emancipació dels esclaus, la fi de l'esclavitud, incorporada al sentit moral de la modernitat en un sentit transversal, i com marca època des de fa ja dècades l'acceptació de l'alliberament de la dona, començant per l'aspecte bàsic de la igualtat de drets. Una igualtat que no és reconeguda ni garantida, sinó combatuda, a les societats patriarcal i en aquelles en què hom vol fer valer una mena de llei encunyada al segle VII. Una reglamentació arcaica que consagra la minoria d'edat de les dones i que hauria de regir societats contemporànies, més enllà d'avenços tecnològics, dels valors d'emancipació de la modernitat i de les convencions politico-culturals assumides pels organismes internacionals, que configuren una mena de «sentit comú» civil compartit. Almenys sobre el paper.

Més enllà de tot això, més enllà de divisòries de perfils clars i precisos, és prou evident que ens trobem —en una gran diversitat de casos— davant situacions carregades d'ambigüitat on la gamma de matisos i l'escala de la complexitat han fet un

salt qualitatiu. Ja no serien contradiccions secundàries, sinó contradiccions principals, per emprar un cert llenguatge... D'aquesta mena d'esquinçaments «intractables» en formen part alguns dels conflictes oberts i sagnants dels nostres dies. Conflictes de naturalesa molt diversa. Alguns bèl·lics, enfrontaments brutals als camps de batalla, com el d'Israel-Hamàs o el de Rússia-Ucraïna. Però també d'altres de més sinuosos, larvats, silenciosos, però farcits de conseqüències, com la immigració irregular massiva a Europa (també als Estats Units). O el dilema entre aturar i revertir el creixement econòmic o patir els efectes imprevisibles de la crisi climàtica i del desbordament radical de les condicions de sustentació de la vida humana al planeta.

N'hi ha molts més, al món actual. Alguns ja identificats i latents, altres que es perfilen en un horitzó problemàtic i probablement relacionats amb el teló de fons de tants conflictes que podem observar a hores d'ara. Que és el desnivell abrupte entre una part de la humanitat que viu en condicions més o menys acceptables (amb una minoria privilegiada escandalosament ultra-rica) i les masses desheretades víctimes de règims corruptes, immadurs, demencials, que proliferen a les perifèries. No tot és culpa del pèrfid Nord desenvolupat. Els règims dictatorials, integristes, fonamentalistes, foraviats, basats en el culte a la personalitat o en el pur robatori de rapinya, que tant abunden, tenen una gran part de responsabilitat. I tenen explicació i dinàmica pròpia, no són derivacions o conseqüències de l'imperialisme o recialles del colonialisme, que és una explicació sempre a l'abast, consoladora en la seua simplicitat.

MEMÒRIA SELECTIVA, INFORMACIÓ ESBIAXADA

Si la memòria és selectiva, l'atenció mediàtica i també la consciència ciutadana —vigilant i mobilitzada o passiva i aterrida— encara ho son més. De sobte tothom pateix davant un esclat de violència que no sap ben bé com s'ha d'interpretar. Però tots els conflictes tenen una prehistòria que es pot resseguir. Durant un temps els focus —notícies, missatges, articles, llibres, converses, programes de televisió— es centren en un cas concret. Passat el temps, l'atenció s'esfilagarsa. I si esclata un nou conflicte, la desplaça. També hi ha casos o escenaris de sofriment escandalosos fora de focus, no atesos ni pels mitjans de comunicació ni per la consciència ciutadana. Què sabem del cas dels armenis expulsats de Nagorno Karabakh per Azerbaidjan? I de la situació dels gitanos a Hongria i Txèquia? I de la marginació i l'opressió de les dones a Afganistan? I de l'expulsió sumària de dos milions de refugiats afganesos de Pakistan? I de la manca de drets i d'igualtat efectiva de les dones al món àrab-islàmic en general? I de la violència dels militants hinduistes que tenen camp

lliure a l'Índia actual? Un catàleg de la infàmia que es podria prolongar, i incloure casos com els *rojinhās* a Myanmar, l'antiga Birmània, víctimes oblidades de neteja ètnica i genocidi, i molts més.

Vull pensar que es pot distingir entre conflictes altament complexos però no irresolubles, en els quals els criteris d'avaluació semblen en principi entenedors i clars, i una altra mena de conflictes que he anomenat intractables, que són els que marquen la nostra època. El gran problema —el neguit del nostre temps— és l'eventual encadenament o arrencament dels conflictes intractables en una escalada d'efectes imprevisibles, que podria ser fatal i definitiva.

LLAVORS D'UNA MALA MAROR

D'ençà de la marxa triomfal de la globalització als anys noranta del segle XX, culminació del tombant neoliberal que resolgué l'impàs dels anys setanta, el món s'ha transformat de manera radical. Globalització volia dir creixement exponencial del comerç internacional, abaratiment dels transports a llarga distància, supressió de barreres de tot tipus, i a la fi una reestructuració dels esquemes productius mitjançant les externalitzacions i les deslocalitzacions. Si al segle XIX Anglaterra havia estat la fàbrica del món, ara ho serien països de l'Extrem Orient, començant per la Xina. Però també l'Índia, Corea del sud, Taiwan, Indonèsia, Vietnam. Per la seua dimensió, passat imperial i vocació, la Xina n'és el cas paradigmàtic i el més important. En un cert sentit, aquests països havien estat els «guanyadors» de la globalització. Eren països emergents que s'industrialitzaven ràpidament. A l'altre costat, desindustrialització i expansió de l'economia de serveis i finances, del disseny i la comunicació, sense oblidar el desenvolupament de tecnologies complexes i algunes produccions estratègiques o d'alt valor afegit. Els veritables guanyadors de la globalització, per descomptat, eren les elits econòmiques, un segment social que es va enriquir brutalment i que mostrava propensió a la «secessió». Molts perdedors de la globalització es localitzaven als països centrals, treballadors sense altes qualificacions, joves que no trobaven inserció, capes mitjanes empobrides. El gran poder dels oligopolis dels serveis i les comunicacions, la reestructuració del comerç en detriment del model anterior de petit comerç de proximitat, amb l'auge dels grans centres comercials i del comerç electrònic, i la transformació de les ciutats en àmbits de negoci de la mà de l'economia turística —amb els efectes consegüents d'expulsió de veïns de baix poder adquisitiu— acabaren de definir un escenari problemàtic. Un escenari en el qual han proliferat noves fórmules d'una extrema dreta que cerca en la frustració i el malestar de les capes socials populars nous públics, més enllà dels nostàlgics del nazi-feixisme. Val a dir que en bona part hi han

reeixit. Els moviments migratoris, determinats per variables de fons, hi han tingut molt a veure, tant si es vol reconèixer com si no.

Tot plegat remet als conflictes intractables en un món en què s'enllacen els canvis geopolítics, la transformació econòmica derivada de la globalització i les resistències que provoca, els nous instruments tecnològics, i la constatació, arran de la crisi climàtica, de la impossibilitat de continuar amb una dinàmica de creixement sense fi de la població i l'activitat econòmica segons els paràmetres anteriors. Vells conflictes —molt antics en alguns casos—, velles o noves propensions imperials, arcaisme i ultra-modernitat, venen a coincidir en un món marcadament asincrònic: uns viuen en un horitzó mental contemporani, altres viuen ancorats en èpoques molt anteriors. Un món en el qual, tanmateix, actuen forces molt poderoses de sincronització.

Per tal de concretar algunes idees de fons, ens aproximarem a quatre d'aquests conflictes intractables de naturalesa molt diversa que estructurin el present a l'alçada de la tercera dècada del segle XXI i projecten neguit i ombres de foscor sobre el futur.

ISRAEL/PALESTINA

Un exemple clar de conflicte intractable és el que enfronta l'Estat d'Israel i els palestins. En teoria no hauria de ser-ho. La fundació i la independència de l'Estat d'Israel fou aprovada per l'ONU, amb una gran majoria, el 1948. La resposta bèl·lica dels estats àrabs, fracassada, determinà en diverses fases re-configuracions de les fronteres. La del 1967 seria la base per als acords d'Oslo que en principi havien de posar fi al conflicte, donant via lliure a un Estat palestí viable. Com és notori, no ha estat el cas. Per una banda, el gir del nacionalisme àrab cap al fonamentalisme islamista, que decreta que Israel no té dret a existir i no s'avé amb l'embrió d'Estat que és l'Autoritat Palestina, fa molt difícil la solució. Per una altra banda, els extremistes d'Israel, de motivació religiosa o laica, pressionen amb els assentaments a Cisjordània, i tenen força en el joc polític israelià, igual com els ultraortodoxos. Deixar passar el temps, deixar podrir-se la situació ha estat la tònica. Uns s'armaven cada vegada més amb el suport de l'Iran dels aiatol·làs (Hizbulah) i altres potències àrabs o islàmiques (Hamàs). Uns altres feien el que podien per jugular la viabilitat d'un Estat palestí, establint colònies interconnectades a Cisjordània. Cal dir que els extremistes islàmics de Hamàs no volen cap Estat palestí; volen destruir l'Estat d'Israel. El reflex d'autodefensa dels israelians és molt fort i poderós, per raons històriques que no es poden desconèixer. El pogrom del 7 d'octubre de 2023, l'origen de la brutal resposta israeliana contra Gaza, ve d'aquí. En l'imaginari

israelià i jueu en general la passivitat i la indefensió davant les persecucions, les massacres, els pogroms i finalment la Shoah, l'extermini sistemàtic dut a terme pels nazis alemanys amb col·laboracions diverses, en el marc d'un antisemitisme letal que impregnava Europa central i oriental, així com Rússia, és una gran vergonya i un pecat. Mai més, això! No hi haurà un segon Holocaust.

De vegades es qüestiona l'existència mateixa d'Israel, un producte del sionisme centre-europeu iniciat cap a final del segle XIX amb artífexs com Theodor Herzl, l'autor de *L'Estat dels jueus*. La idea és que en un món d'estats i nacions, tan sols comptar amb un Estat propi pot permetre la defensa del poble jueu i la construcció d'una llar nacional per a un poble dispers i acaçat. Però els Estats ja sabem que es basen en la violència i la fundació d'Estats, més encara, sol obeir a una lògica violenta. Caldrà posar exemples? Potser sí que convindria, per esbandir fixacions inconscients, i al·ludir al genocidi armeni i a l'expulsió dels grecs i altres minories d'Àsia menor en el procés de formació de la Turquia moderna; a l'expulsió sumària de centenars de milers d'alemanys de Polònia i Txecoslovàquia a la fi de la Segona Guerra Mundial; o a la brutal deportació de milions de musulmans de l'Índia en el moment de la independència i la partició amb Pakistan, per no remuntar-nos a la història de la formació dels estats europeus, producte de guerres constants, persecucions, expulsions i massacres. La *Naqba* i la desposseïció dels palestins en alguns llocs del territori que havia estat sota mandat britànic d'ençà del col·lapse de l'Imperi otomà, que havia dominat aquelles terres, comportà injustícies. Però compensava una injustícia molt més gran. Negar el dret dels jueus a l'autodeterminació a Palestina és ignorar la història. Sempre hi van romandre comunitats jueves en aquella terra, i la història jueva és indestruïble d'aquell país, d'on eren originaris i en foren foragitats. Mantingueren la memòria, a diferència de tants pobles que s'han extingit en l'oblit i la desintegració, que han desaparegut com la pols que s'endú el vent. El poble jueu és el poble de la memòria. També, per alguns amb inclinacions filosòfiques i metafísiques, és la consciència moral de la humanitat, la personificació de la víctima i el sofriment extrem. Aquest lèxic —memòria, consciència, víctima, sacrifici— ha donat lloc a molta literatura i a molts jocs malabars intel·lectuals. Hi ha força llibres escrits sobre tot això. Ara bé, es pot entendre que aquesta posició de víctima inerme —després de les persecucions i pogroms, de l'apogeu de l'antisemitisme a Europa als anys trenta i quaranta del segle XX, després l'Holocaust— és insostenible. I es pot entendre que els jueus d'Israel aposten amb fermesa per un Estat convencional, com tots els altres, amb els elements de coerció, violència i injustícia corresponents.

Ara bé, tot té un límit, no hi ha drets absoluts ni legitimació indefinida. Un mínim d'ètica i moral —que es troba abundosa en la tradició jueva— mou a pensar de seguida que els israelians tenen un dèficit seriós de reconeixement de l'Altre. De l'altre àrab, musulmà o no, en aquest cas. Els darrers temps Israel s'ha excedit en la creació d'assentaments i en les mesures que entrebanquen la coexistència amb un Estat palestí viable. Sí, era difícil enmig de les pressions creuades dels colons, la pluja de míssils procedents de la Franja de Gaza controlada per Hamàs i els ocasionals atemptats terroristes, suïcides sovint. Però tirar pel dret i assumir els inconvenients, una taxa moderada de danys, equiparable als accidents de trànsit per exemple, és una falsa solució: un autoengany. La guerra de Gaza ha fet paleses les conseqüències d'aquest engegament. Una guerra en la qual hi té també un paper, que un dia es sabrà, la pruija de l'islam xiïta per fer descarrilar l'esbós de reconeixement de fet de l'Estat d'Israel que havia anat construint l'islam sunnita. Mai s'ha de perdre de vista, en aquest conflicte, la geopolítica i la intervenció exterior, amb Estats Units com a gran valedor d'Israel i una Unió Europea amb capacitats limitades per raons històriques fàcilment entenedores i els coneguts dèficits institucionals que pateix, així com les interferències dels estats del Golf, com Qatar, o d'Àrabia Saudí, Iran o fins i tot Rússia. En general, en tot el que té a veure amb el món àrab-islàmic, la divisòria xiïtes-sunnites hi té una gran importància, que sovint s'oblida. I potser també hi ha tingut un paper, en aquesta guerra, la voluntat oculta de desviar atenció i subministraments de l'escenari Rússia-Ucraïna. La resposta d'Israel era previsible. I ha estat tan brutal com desproporcionada, fins al punt que Israel ha perdut la batalla de la imatge i fa trontollar simpaties que li són molt necessàries. Però amb les simpaties no es garanteix la vida i la supervivència, deuen pensar. Un conflicte envitricollat, de moltes arestes, amb un rerefons històric d'enorme entitat en un escenari geopolític disputat: un conflicte, certament, intractable.

RÚSSIA/UCRAÏNA

Un altre que ho és, d'intractable, és el de Rússia i Ucraïna, però per altres raons. En aquest cas no ofereix cap dubte que l'agressor, la Rússia de Putin, es va deslegitimar radicalment per dues raons: va atacar unilateralment un Estat reconegut en temps de pau i va dur a terme bombardeigs sistemàtics de ciutats ucraïneses amb moltes víctimes civils, alhora que feia servir tropes mercenàries —el Grup Wagner— que no observaven de cap manera les convencions internacionals en matèria de conflictes bèl·lics. S'ha escrit a bastament sobre les raons que podia tenir Rússia. Algunes relacionades amb la recuperació de territoris «històrics» com ara la

península de Crimea (històric, però no tant: fou conquerit a l'imperi otomà a final del segle XVIII) o amb la salvaguarda dels interessos de les poblacions de parla russa al Donbàs. Altres més directament atribuïbles a les ambicions imperials de Rússia, que de cap manera volia perdre esferes d'influència o acceptar que Ucraïna caigués en l'òrbita de la Unió Europea, també per l'efecte contagi o demostració que això podria tenir. Hi ha així mateix la qüestió de l'OTAN i el seu agosarat expansionisme cap a l'Est. I també fins i tot els interessos personals de Putin, que necessitava un element de cohesió nacional per aturar les crítiques internes. Crítiques relacionades amb l'autoritarisme, la falta de democràcia i l'erosió de les llibertats aconseguides després de la caiguda de l'URSS. A més, el model econòmic rus és fràgil. Es basa en l'exportació d'energia (gas i petroli) i matèries primeres. No en una economia productiva eficaç. Rússia, per si fos poc, ha de mantenir un gran aparell militar, i d'armament nuclear, i les activitats d'exploració espacial. Sense una base econòmica més sòlida, tot això es complica molt. I genera una neurosi d'estat que explica moltes coses.

Aquest conflicte es podrà en el temps, perquè no pot guanyar cap dels contendents i per a Ucraïna serà molt difícil assumir la pèrdua de les seues regions orientals. Per raons de prestigi i sense una desfeta militar de gran abast imprevisible a hores d'ara, Rússia tampoc cedirà. Un altre conflicte intractable que s'enquista, amb conseqüències econòmiques i estratègiques molt negatives per a Ucraïna en primer terme, però també per a la Unió Europea.

LA IMMIGRACIÓ IRREGULAR

No és un conflicte, sinó més aviat un «problema». Però un problema que alguns no consideren com a tal i que, en canvi, per a un altres assoleix dimensions apocalíptiques. Milers de persones desesperades posen en risc la seua vida, i paguen sumes considerables, per ser transportades de manera il·legal o com a mínim irregular des d'Àfrica a Europa. El mateix passava no fa tant entre les costes de Turquia i Grècia, com a porta d'entrada a la Unió Europea dels refugiats de la guerra de Síria. I passa també entre determinats punt de la França atlàntica i el Regne Unit. Més lluny es dona un cas semblant amb els milers de llatinoamericans que miren d'entrar com siga als Estats Units, creuant rius, travessant deserts, esquivant patrulles frontereres. Refugiats de les guerres d'Afganistan, de Síria, demandants d'asil procedents de països en crisi o en guerra, enormes masses humanes esperen a Senegal, Tunísia, Marroc, Líbia o Mèxic, l'oportunitat per traslladar-se a Europa o als Estats Units. Tots volen una vida millor que no troben als seus països d'origen.

Qui podria negar-los el dret? Al capdavant l'emigració és una constant històrica. El desnivell de benestar i seguretat entre els països d'origen i els de destinació són brutals. Res més humà que entendre el «problema», mostrar solidaritat i prestar ajuda humanitària, de salvament i acollida.

Però l'assumpte és una mica més complicat. L'extrema dreta ha agafat el tema de la immigració com un argument, i fa forat. A Itàlia ha estat un dels ressorts de què s'ha valgut l'extrema dreta per arribar al govern. També és una qüestió brandada per Vox i, a escala nostrada, per Aliança Catalana (abans Front Nacional), que li ha permès accedir, amb Sílvia Orriols, a l'alcaldia de Ripoll. Un moviment que apunta traces d'expansió. A tot arreu d'Europa es constata el malestar dels autòctons o dels forans arrelats i establerts davant el que perceben com una allau sense aturador. Fou un dels detonants del Brexit. Està rere la evolució més recent d'una líder política d'esquerres alemanya com Sahra Wagenknecht, que vol entomar el repte per frenar el creixement explosiu de l'extrema dreta *Alternative für Deutschland*, que ja pren posicions alarmants en les enquestes.

No tothom pot observar amb la tranquil·litat de l'esquerra benpensant —una part de la qual sembla preocupada sobretot per qüestions d'identitat personal— l'arribada de milers i milers d'immigrants irregulars o de demandants d'asil en cerca de noves perspectives laborals, que inevitablement pugnan amb els ja establerts o els autòctons per les prestacions socials, les places escolars, l'atenció de salut, l'habitatge i els llocs de treball. Ací es dona una gran paradoxa. L'extrema dreta obté resultats excel·lents als barris més pobres i als més rics. I tanmateix, els habitants dels barris més rics són beneficiaris directes de l'arribada d'una immigració massiva, que permet el funcionament amb salaris continguts i baixos en general un munt d'activitats —com l'hostaleria o els serveis lligats al turisme— que altrament no rutllarien tan bé. La immigració d'aquestes característiques pressiona cap avall els salaris en general, i a més ofereix a bon preu serveis molt necessaris d'atenció a ancians, per exemple. La brillantor multicultural de les grans ciutats —i també cada vegada més de les mitjanes— amaga aquestes contradiccions, que van fent forat a les profunditats de la trama social.

A les dretes ja els va bé la proliferació del ressentiment, que descol·loca una esquerra fixada en valors universalistes, solidaris, multiculturals i de portes obertes. Les dretes poden utilitzar políticament el ressentiment que afavoreix el sorgiment d'una extrema dreta més poderosa, la qual cosa altera al seu favor el mapa polític. Pot acusar l'esquerra d'ingènua, insolent i, al capdavant, d'anar contra els fonaments de la nació. L'esquerra ha de trobar un discurs i una guia d'acció capaç de

bregar amb aquestes contradiccions, sense trair-se però tocant de peus a terra i sense perdre el contacte amb la seua base social històrica.

Les paradoxes no acaben ací. Les societats occidentals tendeixen a l'estancament demogràfic, tot i que amb diferències notables. Espanya és un dels casos extrems, amb una taxa de fecunditat d'1,2 que ni de lluny assegura la reposició. L'envelliment de les poblacions és notòria. Sense una política activa d'estímul a la natalitat, i de vegades ni tan sols així, la retracció és un fet. La tendència té motius clars: en les societats agràries la progènie és factor productiu i un suport segur en la vellesa. En les societats urbanes i industrials ja no és el cas, sobretot si funciona un Estat del Benestar que es fa càrrec, via pensions de jubilació i serveis socials, de l'atenció en l'etapa inactiva de la vida. A més, l'estil de vida altament individualitzat —que assoleix nivells extrems en estrats socials abocats a la carrera professional— ajorna cada vegada més la maternitat o la descarta directament. El declivi de la natalitat fou primerenc a França, també a Catalunya. I convertí tant l'una com l'altra en societats d'immigració. Les tensions que se'n deriven han estat paleses històricament, i a hores d'ara encara més. Una societat envellida, sense renovació per via generativa pròpia, està abocada o bé al declivi econòmic perquè moltes funcions productives o de serveis quedarien sense atendre o bé a la immigració massiva, que amb el pas del temps alterarà trets socioculturals de fons, sobretot si la distància en aquest aspecte entre autòctons i nouvinguts és massa gran i no funciona un relat fort d'integració en torn de valors cívics i patriòtics. Un mecanisme que si bé funcionà en països d'immigració tan caracteritzats com Estats Units, sembla creixentment rovellat, en una època de capvespre de valors com l'actual. En percebre ni que siga de manera fosca, a tall de premonició, aquesta alternativa agònica, el neguit social s'escampa.

Ara me n'adone que al meu llibre *A l'inici del segle*, escrit el 2001, vaig dedicar —arran de diversos símptomes de malestar davant el xoc cultural que implica una certa immigració— unes pàgines a aquesta qüestió, crec que ponderades. I conclouïa: «Serà el gran debat dels pròxims anys». No em vaig equivocar, en aquest cas.

L'HORITZÓ DEL DECREIXEMENT

Qualsevol anàlisi radical —no en el sentit d'extrema, sinó en el sentit d'anar a les arrels— de la crisi climàtica i ecològica del món contemporani conclou que la causa darrera s'hi troba en el creixement econòmic i demogràfic enorme derivat del consum massiu de combustibles fòssils —primer el carbó, després el petroli i el gas— arran de la Revolució Industrial que prengué embranzida al llarg del

segle XIX. Dos segles llargs de creixement econòmic, d'industrialització, de consum desbocat de matèries primeres i d'energia fòssil, d'urbanització extensiva, han donat lloc a la desnaturalització de grans espais i a l'acumulació d'emissions de gasos d'efecte hivernacle, que han alterat la composició de l'atmosfera i són responsables, segons els experts, de l'augment de les temperatures mitjanes. Els pronòstics no poden ser més alarmants.

Fins on pot créixer l'economia i la població del planeta? Tret de teòrics cautes i perceptius, escassos, els grans corrents d'idees que han predominat en la nostra civilització, tot i les seues grans diferències en altres qüestions, han coincidit en l'apologia del creixement indefinit, constant, permanent i sense aturador. Tant el cristianisme evangèlic i universal —«creixeu i multipliqueu-vos»— que mai posarà límits a l'expansió demogràfica, com el liberalisme abanderat de la indústria, el comerç i la navegació, com el socialisme d'arrel marxista (per remot que siga el lligam) que veu progrés en tot creixement de les forces productives, són coincidents en aquest punt fonamental. Fins que han saltat totes les alarmes. Els advertiments de la comunitat científica són molt seriosos i consistents. Si no s'aconsegueix limitar l'escalfament global, regions molt extenses del planeta seran inhabitables.

Ja a hores d'ara es combinen el declivi de l'agricultura de subsistència, els avenços de salubritat pública, la progressió de l'agricultura de plantació orientada a l'exportació i l'expansió de les grans ciutats a Àfrica, Amèrica Llatina i regions d'Àsia, per a crear un gran excedent demogràfic, mòbil i disposat a migrar. Les persones abandonen els seus llocs de residència si no tenen més remei. Segons com, se'ls hi afegirien les poblacions víctimes dels desastres climàtics i de la pèrdua irreversible dels seus hàbitats, que podrien ser nombroses si es compleixen les previsions. Tot sumat donaria lloc a escenaris èpics de trasllat de poblacions desesperades, dels quals ja anem tenint-ne algun tast a hores d'ara.

Segons els pronòstics més atents a la multiplicitat de variables que cal tenir en compte, l'alternativa a què s'enfronta la humanitat és o bé un encadenament de catàstrofes o bé una reducció pautaada del volum de la petjada ecològica sobre el planeta. És a dir, el decreixement, en el doble sentit de reducció de l'economia i de reducció de la població. Aturar l'expansió econòmica, limitar l'activitat, prescindir de sectors econòmics que impliquen un gran consum d'energia i materials, com les grans infraestructures, el turisme de masses, la construcció extensiva o l'agricultura i la ramaderia industrial. I reduir la dimensió de les poblacions, per la via d'accelerar una transició demogràfica que encara no s'ha produït en un gran nombre de societats de la perifèria.

Tanmateix, a ningú se li poden escapar els obstacles formidables amb què es trobaria una empresa d'aquesta magnitud en un món repartit entre estats en competició per raons històriques i geopolítiques evidents, producte a més de condicions històriques molt diferents i trajectòries de gran heterogeneïtat, amb la seqüela de greuges, ofenses, ressentiment, acusacions creuades i malfiances. Ni tan sols amb un grau considerable d'unitat moral i d'acció —cosa que s'ateny en societats cohesionades, en estats nació ben estructurats— seria planer dur a terme aquesta mena d'iniciatives que van contra la tendència històrica dels darrers segles. I que en primer terme haurien d'enfrontar-se a la dinàmica inherent al capitalisme, que és el creixement il·limitat, l'acumulació de capital sense fi. És veritat que els economistes clàssics varen especular amb el que anomenaven l'estat estacionari, però la realitat efectiva és que de l'estancament o el retrocés econòmic només se n'han derivat crisis socials agudes i una gran inestabilitat política. ¿Qui, com i quan, i quant, hauria de reduir la dimensió de la seua economia i de la seua població? Només pensar en els trasbalsos i enfrontaments, picabaralles i conflictes, que comportaria una tal proposta, si es volia dur a terme, fa venir calfreds. Un conflicte certament intractable que la fórmula «transició ecològica» no aconsegueix malauradament capturar.

PER ACABAR

Potser un dia israelians i palestins, amb l'ajuda de les potències regionals i globals, arribaran a uns acords de pau definitius, realistes i alhora viables. La solució dels dos estats sembla idònia, en principi. Dos estats a partir de les fronteres de 1967, amb els retocs acordats escaients, en harmonia i col·laboració. La qual cosa implicaria el triomf compartit en les dues guerres justes (la llibertat de Palestina i la defensa d'Israel) que es donen en aquell territori i el bandejament final de les altres dues guerres (la que apunta a la destrucció d'Israel i la que promou l'expansionisme homogeneïtzador d'un sector de la societat israeliana), que són injustes. És a dir, l'acceptació de l'existència de l'Estat d'Israel i l'acceptació de l'existència d'un Estat palestí viable, cosa que implica la renúncia a assentaments a Cisjordània, per exemple, i sobretot una voluntat de cooperació i d'arribar a acords sobre un gran ventall d'aspectes socials i polítics a partir d'una premissa de respecte i reconeixement. Fins arribar un dia —qui sap— a una eventual federació o confederació.

Potser un dia Rússia es desfarà de les ànsies neo-imperials que catalitza a hores d'ara Vladimir Putin i tornarà a un camí de democratització autèntica i de pau. Llavors reconeixerà l'errada fatal que fou la invasió il·legal d'Ucraïna, que ha generat un gran trasbals polític i grans costos humans i també econòmics. En una hipòtesi

menys ambiciosa, potser es podria arribar a un acord territorial que salvaguardaria interessos de Rússia i també la seguretat i la lliure determinació d'un Estat sobirà, Ucraïna, que no se sent lligat a les directrius de Moscou en cap sentit de tutela, vassallatge o sobirania limitada, que fou la doctrina Brezhnev en l'època soviètica.

Potser un dia es podria arribar a la fi de la immigració irregular, substituïda per migracions pautades i segures, sense màfies dedicades al tràfic de persones ni travesses d'alt risc a la Mediterrània o a l'Atlàntic (i a la frontera de Rio Grande entre Mèxic i Estats Units). Ara bé, la premissa en seria una compensació o aproximació efectiva quant a les condicions de vida, treball i seguretat als països emissors d'emigració, afectats per transformacions caòtiques que desarrelen poblacions, guerres i un clima d'inseguretat agut, derivat de la ineficiència i, a l'extrem, de l'enfonsament de les institucions estatals. Si fem una ullada a les regions del món d'on parteixen els emigrants que s'enfronten a trajectes duríssims i perillosos, desesperats, conclourem que darrere de tot això hi ha la inviabilitat o la catàstrofe econòmica, el caos polític, els conflictes bèl·lics, la persistència de relacions socials atàviques que limiten la llibertat personal, i una inseguretat omnipresent determinada moltes vegades per grups subestats armats —delinqüents dedicats al saqueig o al tràfic d'estupefaents— o pels mateixos estats de comportament mafiós que arruïnen les possibilitats d'una existència acceptable per a grans grups de població.

Potser un dia una humanitat justa i benèfica seurà en assemblea i prendrà seriosament en consideració els avisos de tota mena d'experts quant al canvi climàtic, la crisi ecològica, la degradació de la biosfera, l'extinció d'espècies i, en general, la impossibilitat de continuar pel camí de l'expansió econòmica i demogràfica global. I prendrà mesures de contenció i reducció pautada i acordada, mirant de trobar les millors solucions, les més eficaces i equitatives. Haurà deixat enrere l'*hybris* secular de creixement i expansió, cercarà la convivialitat i conrearà valors sostenibles —aquests sí— de diàleg, pau i bona voluntat. Pau entre els pobles i pau amb el planeta, la natura i els altres animals. Agafarà el camí d'una vida més simple, però més autèntica, alhora que redefinirà els valors de llibertat i solidaritat, a partir de la igualtat entre tots els humans i de la preservació dels assoliments culturals i científics de la humanitat en totes les seues expressions.

Tot plegat seria desitjable i molta gent treballa en aquesta direcció. Caldria un canvi cultural profund —tipus revolució o conversió (ja no èxode, que no és possible, com en situacions històriques del passat)— per aconseguir aquestes fites. No sembla gaire probable, per descomptat. Però no hauríem de deixar perdre el principi esperança. A la humanitat li costa aprendre, però a la fi aprèn. Normalment despès de catàstrofes, vet ací el drama. ☾

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARIÑO, Antonio i Joan ROMERO (2016): *La secesión de los ricos*, Barcelona, Galaxia Gutenberg.
- FIGES, Orlando (2022): *La historia de Rusia*, Madrid, Taurus.
- GARCIA, Ernest (2021): *Ecología e igualdad*, València, Tirant lo Blanch.
- GINGERAS, Ryan (2023): *Los últimos días del Imperio otomano*, Barcelona, Galaxia Gutenberg.
- GRAY, John (2023): *Perros de paja. Reflexiones sobre los humanos y otros animales*, Madrid, Sexto Piso.
- HERZL, Theodor (2008): *L'Estat dels jueus* [1896], València, PUV.
- LÓPEZ, Anna I. i Marc BORRÀS (2023): «La viralització de l'extrema dreta», *L'Espill* 70.
- MUÑOZ, Gustau (ed.) (2023): *Aproximacions a l'esperit del temps*, València, IAM [Autors: Anna I. López, Jordi Riba, Ernest Garcia, Joan Romero, Manuel Alcaraz, Ernest Reig, Gustau Muñoz, Sandra Obiol, Ferran Archilés, Raquel Baixauli i Tobies Grimaltos].
- SANDS, Philippe (2023): «Israel tiene derecho a defenderse, pero este derecho no es ilimitado» (Entrevista), *La Vanguardia* 1/XI.
- SLOTEDIJK, Peter (2023): *El penediment de Prometeu. Del regal del foc a l'incendi que ha provocat*, Barcelona, Arcàdia.
- STREECK, Wolfgang (2023): *Entre globalismo y democracia*, Buenos Aires/Madrid, Katz.
- VEIDINGER, Jeffrey (2022): *En el corazón de la Europa civilitzada, Los pogromos de 1918 a 1921 y el comienzo del Holocausto*, Barcelona, Galaxia Gutenberg.
- WALZER, Michael (2002): «Les quatre guerres d'Israel/Palestina», *L'Espill* 12.